

SENSOR AFAZIYALI BEMORLARDA NUTQNI TIKLASH BOSQICHLARI**U.M.Utbasarova***Alfraganus universiteti v.b dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada sensor afaziya bilan og'riqan bemorlarda nutqni tushunishni tiklashda qo'llaniladigan dolzarb yondashuvlar yoritiladi. Maqolada sensor afaziyaning etiologiyasi, klinik belgilari, tashxislash usullari hamda samarali davolash va reabilitatsiya choralariga batafsil to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar. Sensor afaziya, ekspressiv, logoreya, akustik buzilish, reabilitatsiya, nutq terapiyasi, klinik tashxis, nevrologik kasalliklar, disleksiya, disgrafiya.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, miya insulti nogironlikka sabab bo'luvchi kasalliklar orasida birinchi o'rinni (40-50%) egallaydi. Insultning eng muhim va keng tarqalgan asorati afaziya bo'lib, u bemorlarning 39,5 foizida kuzatiladi.

Afaziya (yunoncha "a" - inkor qo'shimchasi; "phasis" - nutq) - artikulyatsiya apparati va eshitish qobiliyati buzilmagan holda bosh miya po'stlog'ining lokal shikastlanishi natijasida nutqning to'liq yoki qisman yo'qolishidir.

Nutq turli jihatlarini o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan yagona funksional tizimdir. U miyaning turli qismlarining hamkorlikdagi faoliyati natijasida yuzaga keladigan asab jarayonlari majmuasidir. Nutq jarayonlarining o'zi, tor ma'noda tushunilganda, o'ziga xos tarzda tashkil topgan murakkab sensomotor koordinatsiyalar tizimini hosil qiladi. Nutqni idrok etish eshitish va kinestetik analizatorlarning birgalikdagi ishi orqali amalga oshadigan tovush oqimi elementlarining tahlili va sinteziga asoslanadi. So'zlarni talaffuz qilish jarayoni oldingi tajribada shakllangan va o'z ishining afferent asosi sifatida kinestetik hamda eshitish analizatorlariga tayangan muvofiqlashtirilgan artikulyatsion harakatlar tizimidir.

Miya qon aylanishining mahalliy buzilishida nutq buzilishlarining klinik ko'rinishi ko'p hollarda ezilish zonasiga mos keladi, ya'ni: - oldingi bo'limlardagi o'choq yoki kinetik motor dasturining, yoki nutq ifodasini rejalashtirish va dasturlashning buzilishiga olib keladi;

- o'rta (tepa) qismlardagi o'choq kinestetik motor dasturining buzilishiga sabab bo'ladi;

- orqa bo'limlardagi o'choq eshitish-nutq xotirasining zaiflashishiga, fonematik idrok yoki nutq semantikasining buzilishiga olib keladi. Nutqiy tafakkurni tiklash jarayonida L.V.Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan funksiyalar lokalizatsiyasining dinamik xronogen tashkil etilishi tamoyilini hisobga olish muhimdir.

Afaziya nutqni tiklash miya insulti oqibatlarini bo'lgan bemorlarni zamonaviy neyroeabilitatsiya qilishning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Sensor afaziya - nutqiy tafakkurning buzilishi bo'lib, bemorga qaratilgan nutqni tushunishning izdan chiqishi bilan namoyon bo'ladi.

Og'ir darajadagi sensor afaziya nutqni tiklash kompleks yondoshuvni talab qiladi. Bu jarayon bemorda kuzatilayotgan samarasiz nutqni to'xtatish (logoreya) va nutqni tushunishni tiklashni o'z ichiga oladi.

Bemorga quyidagi mashqlar tavsiya etiladi.

1. Nutqiy ko'rsatmalarni bajarish.

Bemorga eng oddiy nutqiy ko'rsatmalarni aytamiz. Ular bemor tomonidan mustaqil bajarilishi kerak. Agar u qiyinchilikka duch kelsa, biz uning o'rniga ushbu ko'rsatmalarni bajaramiz (unga namuna ko'rsatamiz), so'ngra ko'rsatmalarni mustaqil ravishda bajarishiga yordam beramiz:

a) eng oddiy nutqiy ko'rsatmalar: Ular bemor tomonidan mustaqil bajarilishi lozim.

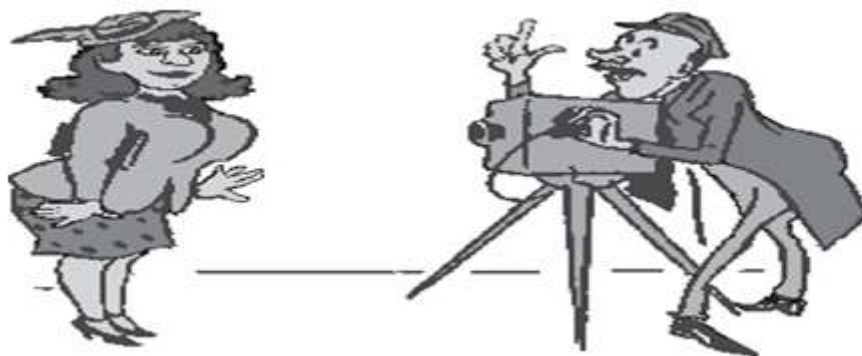
- ko'zingizni yuming - ko'zingizni oching;
- og'zingizni oching - og'zingizni yoping;
- qo'lingizni yuqoriga ko'taring - qo'lingizni tushiring;
- qo'lingizni musht qiling/bo'shashtiring va hokazo;

b) kundalik harakatlar bilan bog'liq vaziyatli ko'rsatmalar:

- adyol bilan yopining;
- yostiqni to'g'rilang;
- sochiq bilan artining;
- piyola/qoshiq/tarelkani oling va shunga o'xshash.

2. Syujetli rasmlarga mos yozuvlarni qo'yish.

Bemorga bir juft syujetli rasmni ko'rsatamiz va ularni og'zaki tasvirlaymiz. Rasmlardan biriga yozuv qo'yamiz, uni ovoz chiqarib o'qiymiz va tegishli rasmni ko'rsatishni so'raymiz (1-rasm).

Rassom rasm chizayapti**Fotograf suratga olayapti**

1-rasm. Sensor afaziyali bemorlar uchun syujetli rasmlar namunasi va ularga yozilgan izoh variantlari

1. Predmetli rasmlarga izoh yozish.

1-topshiriq. "Qayerda ekanligini ko'rsating..." (logoped biror rasmni aytadi, bemor esa uni topib ko'rsatadi).

2-topshiriq. "Rasmlarga izoh yozing..." (mutaxassis bemorga so'z-izohli kartochkalarni taqdim etadi, bemor esa ulardan birini tanlab, rasmga qo'yadi) (2-rasm).

2. Vaziyatga oid savollarga javob berish. Vazifa - bemorning o'ziga qaratilgan nutqqa e'tiborini faollashtirish va so'zning predmet, harakat bilan aloqasini shakllantirish:

- Boshingiz og'riyaptimi?

(ha? (bosh irg'aymiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); uning boshiga qo'l tekkizamiz);

- Qorningiz og'riyaptimi? (qorinni silaymiz); yo'q?

(ha? (bosh irg'aymiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); qorniga qo'l tekkizamiz);

- Uxlagingiz kelyaptimi? (qo'limizni quloqqa qo'yamiz); yo'q? (ha? (bosh irg'aymiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); barmoq bilan yotog'ini ko'rsatamiz);

- Ichgingiz kelyaptimi? (imo-ishorada ko'rsatamiz); yo'q? (ha? (bosh irg'aymiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); unga stakanda suv beramiz);

- Ovqat yegingiz kelyaptimi? (imo-ishorada ko'rsatamiz); yo'q? (ha? (bosh irg'aymiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); unga biror yegulik taklif qilamiz).

(ha? (qiyamiz); yo'q? (bosh chayqaymiz); unga biror yegulik taklif qilamiz.

Eshitish diqqatini yaxshilash va nutqni tushunishni faollashtirish

Quyidagi topshiriq turlarini tavsiya etamiz:

1. Avtomatlashtirilgan qatorlarni takrorlash.

Avtomatlashtirilgan qatorlarni o'qib beramiz. Bunda sur'at va ritmga e'tibor qaratamiz (ritmni qo'l bilan urib turish maqsadga muvofiq). Maqsad - bemorni ixtiyorsiz ravishda so'zlarni to'liq talaffuz qilishga undashdir.

1 bir dushanba

2 ikki seshanba

3 uch chorshanba

4 to'rt payshanba

5 besh juma

6 olti shanba

7 yetti yakshanba

8 sakkiz

9 to'qqiz

10 o'n

2. Nutqiy qatorlarini takrorlash.

Nutqni faollashtirishga qaratilgan materiallarni murakkablashtirish.

a) maqollarni davom ettirishni taklif qilamiz:

Mehnat, mehnatning tagi

Yaxshi otga bir qamchi, yomon otga

Yeti o'lchab bir.....

b) so'zlar bilan tugallash:

Futbolchi darvozaga to'p.....

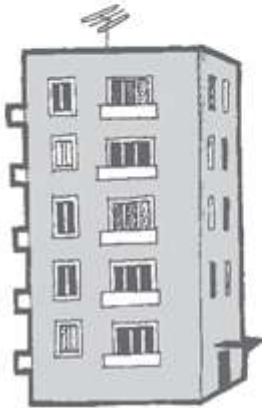
Onam eshikni... Qo'shiqchi qo'shiq...

v) so'z birikmalarini yakunlash:

kir.... shirin ... issiq... baland... davolovchi ... dam olish ...

Uy manzili, telefon raqami, F.I.Sh.ni birgalikda talaffuz qilish. Dastlab bemorlar o'zlariga qaratilgan nutqni tushuna olmaydilar va gapira olmaydilar. Yuqorida keltirilgan sxema asosida o'tkaziladigan logopedik mashg'ulotlar natijasida sensor afaziyali bemorda hamroh komponent (sezgi yoki harakat) asta-sekin yo'qolib, asosiy nutq nuqsoni yaqqollashadi. Nutq buzilishlarining ko'rinishi yanada aniqroq ifodalana va bu buzilishlarni tuzatish imkoniyati yuzaga keladi.

<u>Uy</u>	<u>Telefon</u>
<u>Ko'zoynak</u>	<u>Gazeta</u>

2-rasm. Og'ir sensor afaziyali bemorlar uchun predmet rasmlari namunasi va ularga voziladigan izohlar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Архипова.Е.Ф., Курбатова.Ю.В. Организация логопедической работы при афазии в условиях клинического госпиталя ГУВД города Москвы // Логопедия. 2006. №1. С. 42-45.
2. Ахутина.Т.В. Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтаксиса. М., 2008.
3. Визель.Т.Г. Как вернуть речь. М. : Секачев, 2005.

4. Дамулин.И.В., Кононенко.Е.В. Постинсультные нарушения и процессы нейропластичности: Кафедра нервных болезней Московской медицинской академии им. И.М.Сеченова. М., 2009.
5. Евзельман.М.А. Нарушение речи у больных с мозговым инсультом и ее коррекция. Орел, 2006.
6. Кадыков.А.С., Шахпаронова.Н.В., Черникова А.А. и др. Продолжительность двигательной и речевой реабилитации после инсульта // Неврол. вестн. 1994. Т. XXVI, вып. 3-4. С. 18-21.
7. Коновалова.Е.В., Кугоев.А.И., Борисенко.В.В. и др. Изменения мозгового кровотока по данным однофотонной эмиссионной компьютерной томографии у больных с глубинными сосудистыми очагами // Неврол. журн. 2000. №4. С. 13-19.
8. Кошелева.Н.В. Тематические лексико-грамматические упражнения для восстановления речи у больных с афазией. М. : АСТ, 2006.
9. Манвелов.Л.С., Кадыков.А.С. Инсульт. М. : Секачев, 2004.
10. Селиверстов.В.И. Понятийно терминологический словарь логопеда. М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. С. 59.
11. Хомская.Е.Д. Нейропсихологическая диагностика. Часть II. Альбом. М. : Институт общегуманитарных исследований, 2004.
12. Цветкова Л.С. Афазиология – современные проблемы и пути их решения. М. : Издательство МПСИ, 2002.
13. Шкловский.В.М. Карта нейропсихологического исследования больных с нарушениями высших психических функций. М. : Отделение патологии речи МНИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1996.